

พุทธภาวะและตถาคตครรภ์

The Buddhahood and the Tathāgata embryo

วรกร ชัดชัยทัต¹, สุวิน ทองปั้น², จรัส ลีกา³,

เกรียงไกร พินยารัก⁴ และ พระครูศรีปริยัตยารักษ์ (ประสงค์ สงนอก)⁵

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น^{1,2,3}

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครราชสีมา^{4,5}

Vorakorn Chatchaithus¹, Suwin Thongpan², Jaras Leeka³,

Kriangkrai Phinyarak⁴ and Phrakru Sripariyattayarak (Prasong Songnork)⁵

Mahachulalongkornrajavidyalaya University, KhonKaen Campus^{1,2,3}

Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Nakhon Ratchasima Campus^{4,5}

Corresponding Author, E-mail: Dongg2222@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อนำเสนอถึงความสัมพันธ์ระหว่างพุทธภาวะและตถาคตครรภ์ ซึ่งพบว่า พุทธภาวะ เป็นธาตุรู้ที่มีอยู่ในสรรพสิ่งและมนุษย์เป็นผู้มีความสามารถในการทำให้เมล็ดพันธุ์นั้น งอกงาม ส่วนตถาคตครรภ์เป็นเมล็ดพันธุ์ที่ถูกหว่านลงไปบนพื้นดินที่ได้รับการรดน้ำพรวนดินอย่างถูกวิธี จึงทำให้เมล็ดพันธุ์พืชงอกงามกลายเป็นต้นอ่อนและต้นไม้อายุต่อไป

คำสำคัญ: พุทธภาวะ; ตถาคตครรภ์

Abstract

This academic article aims to present the relationship between Buddhahood and the tathāgatagarbha (Tathāgata embryo). The results show that Buddhahood is the element of knowledge that exists in all things and human beings are capable of making that seed grow. Moreover, the tathāgatagarbha is a seed that is sown on the ground that has been watered and tilled properly, thus causing the seed to grow and become a young tree and continue to grow into a big tree.

Keywords: Buddhahood; Tathāgata Embryo

* ได้รับบทความ: 5 ตุลาคม 2566; แก้ไขบทความ: 13 ธันวาคม 2566; ตอรับตีพิมพ์: 21 ธันวาคม 2566

Received: 5 October 2023; Revised: 13 December 2023; Accepted: 21 December 2023

บทนำ

พุทธปรัชญามหายานได้นำเสนอแนวคิดเรื่องพุทธภาวะ หรือโพธิจิต ว่า สรรพสิ่งล้วนมีความสามารถในการรับรู้ได้ ซึ่งมีความหมายว่า ในสรรพสิ่งล้วนมีพุทธภาวะหรือโพธิจิตนั่นเอง โพธิจิตที่เป็นธาตุรู้นี้เป็นเหมือนเมล็ดพืชพันธุ์ที่ถูกหว่านลงในสรรพสิ่งทั้งปวง ดังนั้น โพธิจิต จึงเป็นความรู้ที่แฝงอยู่ภายในสรรพสิ่งซึ่งมนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของสรรพสิ่งที่มีความสามารถในการทำให้เมล็ดพันธุ์แห่งโพธิจิตนั้นเจริญงอกงามได้ เพราะมนุษย์มีพุทธภาวะที่จะต้องได้รับการอบรมสั่งสอนอย่างถูกวิธีจนกลายเป็นผู้รู้ และมนุษย์นี้เชื่อว่าเป็นผู้มีคุณสมบัติพิเศษที่สามารถพัฒนาโพธิจิตหรือพุทธภาวะให้มีความเจริญงอกงามได้ตามศักยภาพของตนซึ่งคุณสมบัติพิเศษนี้จะไม่มีอยู่สิ่งอื่น เพราะมนุษย์มีโพธิจิตติดตัวมาตั้งแต่กำเนิด เมื่อได้รับการอบรมสั่งสอนอย่างถูกต้องก็สามารถพัฒนาเมล็ดพันธุ์แห่งโพธิจิตนี้ให้เจริญงอกงามต่อไปจนบรรลุเป้าหมายสูงสุดได้ และในทัศนะพุทธปรัชญามหายานยังนำเสนอว่า เมื่อมนุษย์มีโพธิจิตหรือพุทธภาวะแล้วมนุษย์จะสามารถพัฒนาไปสู่ความเป็นตถาคตต่อไปได้ (สุมาลี มหณรงค์ชัย, 2550 : 22) ดังนั้นจึงสรุปได้ว่า แนวคิดเรื่องพุทธภาวะหรือโพธิจิต และตถาคตตรรกนี้เป็นสภาวะที่ต่อเนื่องกัน เพราะถ้าไม่มีโพธิจิตภาวะความเป็นตถาคตตรรกก็จะไม่สามารถเจริญงอกงามได้

นอกจากนี้ในคัมภีร์ลัทธิอวัตตารสูตร ยังได้อธิบายถึงความหมายของตถาคตตรรกไว้ว่า ตถาคตตรรกเป็นช่องว่างหรือที่บ่มเพาะเมล็ดพันธุ์ของพุทธภาวะ (โพธิจิต) ให้มีความเจริญงอกงามต่อไป (Suzuki, D.T., 1973 : 25-26) ดังนั้น พุทธภาวะ (โพธิจิต) และตถาคตตรรก เป็นสภาวะที่ต่อเนื่องกัน และอาจมองได้ว่าเป็นเรื่องเดียวกันด้วยซ้ำ แต่เมื่อวิเคราะห์ละเอียดแล้วจะพบว่า พุทธภาวะ (โพธิจิต) นั้นเป็นเมล็ดพืชพันธุ์ที่ถูกหว่านลงไปบนพื้นดินที่มีการรดน้ำพรวนดินและเอาใจใส่ ส่วนตถาคตตรรกเป็นเมล็ดพันธุ์ที่ได้รับการดูแลเอาใจใส่ด้วยการรดน้ำพรวนดินอย่างถูกวิธีจึงทำให้เมล็ดพันธุ์ดังกล่าวแตกหน่อเจริญงอกงามกลายเป็นต้นอ่อนที่อุดมสมบูรณ์ ส่วนตถาคตตรรกคือเมล็ดที่ถูกรดน้ำพรวนดินจนเกิดการเจริญงอกงามกลายเป็นต้นกล้าหรือต้นอ่อนที่มีความแข็งแรงพร้อมที่จะกลายเป็นต้นไม้ใหญ่ต่อไป จากข้อความนี้ให้สรุปได้ว่า พุทธภาวะ (โพธิจิต) เป็นจุดเริ่มต้นของพุทธภาวะหรือผู้รู้ เมื่อได้รับการขัดเกลาและอบรมบ่มเพาะอย่างถูกวิธีแล้วก็จะพัฒนาเป็นตถาคตตรรก และเมื่อพุทธภาวะ (โพธิจิต) พัฒนาไปสู่ความเป็นตถาคตตรรกแล้วก็มีค่าเท่ากับพุทธภาวะ (โพธิจิต) ก็จะเจริญเติบโตกลายเป็นหน่ออ่อนที่อุดมสมบูรณ์ไปด้วย และมนุษย์ผู้ที่มีตถาคตตรรกนี้ก็จะสามารถพัฒนาต่อยอดกลายเป็นผู้รู้แจ้งต่อไปได้ในอนาคต และในพุทธปรัชญามหายานได้ให้ทัศนะไว้ว่า คำว่า “ผู้รู้แจ้ง” ในที่นี้หมายถึง “พระโพธิสัตว์” และมนุษย์ทุกคนสามารถเป็นโพธิสัตว์ได้เพราะมีพุทธภาวะ (โพธิจิต) อยู่แล้ว เพราะเมื่อพุทธภาวะ (โพธิจิต) จะเจริญงอกงามไปสู่ความเป็นตถาคตตรรก และตถาคตตรรกก็จะพัฒนาไปเป็นพระโพธิสัตว์ในอนาคต และความเป็นพระโพธิสัตว์ของพุทธปรัชญามหายาน จะต้องเป็นมิจิตร์กในนิรวณะ (นิพพาน) และมีความกรุณาต่อสรรพสัตว์ด้วยความปรารถนาให้สรรพสัตว์พ้นจากความทุกข์ก่อนแล้วจึงบำเพ็ญตนให้เข้าถึงนิรวณะ

ภายหลัง ดังข้อความในคัมภีร์โพธิจรรยาวตารสูตรว่า “โพธิจิตนี้ คือ สะพานสำหรับผู้ต้องการข้ามให้พ้น โสมสสาร” (The Bodhicaryāvatāra of Śāntideva, 2004-2007 : III. 30) ดังนั้น พระโพธิสัตว์ในพุทธปรัชญามหายานจึงมีความแตกต่างจากพระโพธิสัตว์ในพุทธปรัชญาเถรวาทเพราะมีความปรารถนาช่วยเหลือสรรพสัตว์ให้พ้นจากทุกข์ก่อนแล้วจึงบำเพ็ญตนเพื่อการบรรลุนิพพาน ส่วนพระโพธิสัตว์ในพุทธปรัชญาเถรวาทจะบำเพ็ญตนเพื่อการบรรลุนิพพานให้ได้ก่อนจึงกลับมาช่วยเหลือสรรพสัตว์ภายหลัง

จากข้อความข้างต้นจะพบว่า ตถาคตครรรค์ คือ พุทธภาวะ (โพธิจิต) ที่มีอยู่ในสัตว์ ที่มีการพัฒนาการเป็นสองระดับ คือ ระดับแรก ตถาคตครรรค์เป็นภาวะที่จิตเรอบริสุทธิหมดกิเลสอาสวะ ทำให้จิตหลุดพ้นเป็นส่วนหนึ่งของธรรม (กาย) ระดับที่สอง ตถาคตครรรค์ คือ จิตของพระพุทธเจ้าที่อยู่ในตัวของเรา เราหลุดพ้นได้เพราะพุทธจิต จิตของเราในระดับนี้คือ จิตของพุทธะ มีเพียงพุทธจิตเดียวที่แผ่ขานอยู่ ระดับที่สองแตกต่างจากระดับแรกตรงที่ อย่างแรกเห็นว่าจิตของใครก็คงเป็นของคนนั้น ส่วนอย่างหลังเป็นจิตของพุทธะ (สุมาลี มหณรงค์ชัย, 2550 : 23-24) นอกจากนี้ในศรีมालาเทวีสีหนาทสูตรได้กล่าวไว้ว่า ตถาคตครรรค์เท่ากับธรรมกายที่ยังไม่หลุดพ้นจากอาสวะ ถ้าพิจารณาตถาคตครรรค์เป็น “ตัวอ่อน” ตถาคตครรรค์จะเป็นกระบวนการที่พัฒนาตนเองจากสิ่งที่แฝงอยู่ภายในไปเป็นตถาคตครรรค์ที่แท้จริง (Bryan Edward Brown, 1991 : 247-262) และจากแนวคิดเรื่องพุทธภาวะที่พุทธปรัชญามหายานเชื่อว่าเป็นสิ่งที่มีอยู่ในสรรพสัตว์ทั้งหลายเป็นสิ่งที่มีอยู่จริงไม่เปลี่ยนแปลงเป็นสภาวะอันสูงสุด (Kosho Yamamoto, 1999-2000 : 181-190) ธาตุแห่งความเป็นพระพุทธเจ้าที่มีอยู่ภายในสรรพสัตว์ทั้งหลาย มีลักษณะเป็นอัตตา คือ ตัวตนที่แท้จริงของสรรพสัตว์ทั้งหลายเป็นอมตะ ไม่มีความเปลี่ยนแปลงไม่สามารถทำลายได้จะบริสุทธิ์ตามธรรมชาติดั้งเดิม และพร้อมที่จะได้รับการพัฒนาให้กลายเป็นพระพุทธเจ้าได้ แต่ที่สรรพสัตว์ไม่สามารถพบเห็นได้เพราะถูกปกปิดไว้ด้วยกิเลสทั้งหลาย จากข้อความนี้พบว่า เพราะพุทธภาวะที่มีอยู่ในสรรพสัตว์ที่ไม่สามารถพัฒนาไปสู่ความเป็นตถาคตครรรค์ได้เพราะถูกกิเลสครอบงำเอาไว้จึงนำไปสู่การเวียนว่ายอยู่ในสังสารวัฏต่อไปอย่างไม่สิ้นสุด

ดังนั้น จากจากบทนำที่ได้เสนอมานี้เกี่ยวกับพุทธภาวะและตถาคตครรรค์ทำให้ผู้เขียนบทความมีความสนใจว่าความเป็นพุทธภาวะและตถาคตครรรค์นี้มีความเกี่ยวข้องและสัมพันธ์กันอย่างไร และมีวิธีการในการพัฒนาไปให้ถึงเป้าหมายสูงสุดได้อย่างไร บทความนี้จะให้คำตอบแก่ข้อสงสัยเหล่านั้นได้โดยมีเนื้อหาเกี่ยวกับพุทธภาวะและตถาคตครรรค์ที่จะนำเสนอเป็นลำดับ ดังนี้

1. แนวคิดเรื่องพุทธภาวะ

พุทธภาวะ (Buddhahood) หรือธรรมชาติแห่งความเป็นพุทธะ (Buddha nature) หมายถึง สิ่งหนึ่งที่มีอยู่ในตัวคน และสิ่งนี้เองที่ทำให้คนสามารถเข้าใจธรรมแล้วก้าวสู่ความหลุดพ้นได้ หรืออีกนัยหนึ่ง พุทธภาวะ คือ ความสามารถที่จะเข้าใจธรรมแล้วก้าวสู่ความหลุดพ้นได้ ความสามารถที่ว่านี้ เชื่อถือว่าทุกคนมีอยู่เท่ากัน ไม่มีใครมีมากกว่าใคร” (สมภาร พรหมทา, 2546 : 27) พุทธปรัชญามหายาน

มีแนวคิดที่ว่า สรรพสัตว์ทั้งหลายต่างล้วนมีพุทธภาวะเป็นพื้นฐานแห่งชีวิต พุทธภาวะ คือ ศักยภาพหรือความสามารถของสรรพสัตว์ที่จะพัฒนาตนเองให้เจริญขึ้นจนสูงสุด ถือเป็นความสามารถของสรรพสัตว์ในการเกิดทางเข้าถึงภาวะแห่งพุทธะซึ่งประกอบด้วยคุณธรรมอันประเสริฐอันหลากหลาย ศักยภาพหรือความสามารถนี้ถือเป็นมิติหนึ่งของชีวิตมนุษย์ที่พร้อมจะก่อให้เกิดความเข้าใจต่อความจริงอันเป็นอมตะ (แห่งพุทธธรรม) พุทธภาวะจึงเป็นเงื่อนไขที่ทำให้การตระหนักรู้ในสัจธรรมทางศาสนาหรือในทางปรัชญาไม่สูญหายไปจากโลก (สมภาร พรหมทา, 2548 : 11)

พุทธภาวะถือว่าเป็นหัวข้อธรรมที่มีความสำคัญในบริบทของพระพุทธศาสนาพุทธศาสนายานพระพุทธศาสนาฝ่ายมหายานที่สำคัญหลายเล่มกล่าวถึงศักยภาพอันไร้ประมาณเช่นนี้ของสรรพสัตว์ ในมหายานศรัทธาปาปศาสตร์ กล่าวถึงศักยภาพอันไร้ประมาณเช่นนี้ว่าพุทธภาวะเป็นธรรมชาติภายในแห่งสรรพสัตว์ เป็นศักยภาพแห่งการหลุดพ้นซึ่งรอคอยที่จะพัฒนาให้กลายเป็นจริง (Hakeda, 1967 : 13) นักคิดบางคนแสดงทัศนะต่อหลักการเรื่องพุทธภาวะนี้ว่าเป็นทัศนะที่เรียกว่าสฤทธศนนิยม (Optimism) หรือเป็นการมองโลกในแง่ดี และเป็นโน้ตทัศน์ที่สนับสนุน กระตุ้น (encourage) ให้เกิดการปฏิบัติเพื่อที่จะบรรลุความเป็นพุทธะ (Realization of Buddhahood) ในวันหนึ่งข้างหน้า เนื่องด้วยการมีพุทธภาวะหรือศักยภาพแฝงแห่งความเป็นพุทธะนี้เป็นเชื่ออยู่ในตัวทุกคน ซึ่งทำสัตว์ให้เข้าถึงพุทธภาวะ และมีอยู่ในทุกหนทุกแห่ง ทุกกาลเวลาซึ่งจะเรียกว่าจิตก็ได้ ในจิตตามธรรมชาติธรรมดานี้มันก็มีเชื่อแห่งความเป็นพุทธะหรือว่าเชื่อแห่งโพธิ์ก็ได้การวิวัฒนาการของสิ่งที่มีชีวิต ย่อมไปถึงวาระสุดท้ายคือ "พุทธภาวะ" อันหมายถึง ภาวะแห่งความรู้ ความตื่น ความเบิกบาน สิ่งที่เราเรียกว่า "ความรู้" ในที่นี้ หมายถึง การรู้แจ้งด้วยปัญญา อันชอบว่า ความทุกข์ได้หมดสิ้นไปแล้ว ชาติสิ้นแล้ว ชาตินี้เป็นชาติสุดท้าย ความเกิดย่อมไม่มีอีกต่อไป อย่างนี้เรียกว่า "เบิกบานถึงที่สุด" ซึ่งจัดเป็นจุดหมายปลายทางที่แท้จริงของทุกชีวิต (สุวรรณา สถาอานันท์, 2536 : 62)

ดังนั้น โดยภาพรวมแล้ว สรุปได้ว่า พุทธภาวะคือธรรมชาติอันหนึ่งในจิตของมนุษย์ ธรรมชาตินี้คือ ความสามารถและศักยภาพของมนุษย์และสรรพสัตว์ที่จะสามารถเข้าใจธรรมและพาตนเองหลุดพ้นออกจากวงเวียนแห่งการเวียนว่ายตายเกิด พุทธภาวะนี้ถือเป็นศักยภาพอันไร้ประมาณซึ่งบรรจุไว้ด้วยความเป็นไปได้แห่งการเจริญขึ้นของคุณธรรมอันประเสริฐต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นด้านปัญญา ด้านกรุณา หรือด้านอื่น ๆ ความสามารถหรือศักยภาพนี้ทุกคนมีเสมอกัน พุทธภาวะ เป็นธรรมชาติเดิมแท้ของสรรพสัตว์ แต่บรรดาสรรพสัตว์ก็ได้ตระหนักรู้หรือพัฒนาศักยภาพนี้ให้เจริญขึ้นคนในระดับนี้ คือ ปุณฺณธรรมดา แต่ผู้ที่ตระหนักรู้ในศักยภาพนี้และพัฒนาความสามารถนี้ให้เจริญขึ้นอุปมาเหมือน ขจัดอุปสรรคขวางทางออก ผู้นั้นถือว่าเป็นคนในระดับพระโพธิสัตว์ หรือพระพุทธเจ้า ดังนั้นความแตกต่างระหว่างสรรพสัตว์ในเชิงภววิทยา จึงเป็นสิ่งที่ปรัชญามหายานมิได้มุ่งเน้นเสนอแต่ประการใด ความเข้าใจเช่นนี้ย่อมเป็นพื้นฐานนำไปสู่ระบบความคิดทางจริยศาสตร์ที่สำคัญของปรัชญามหายานมหายาน

แนวคิดเรื่องตถาคตครรภ์

ตถาคตครรภ์ เป็นแนวคิดที่ได้รับการเผยแพร่อย่างแพร่หลายในพุทธปรัชญามหายานที่เจริญขึ้นในดินแดนตะวันออก ตามหลักฐานพบว่า แนวคิดเรื่องตถาคตครรภ์นี้ดูเหมือนจะไม่ได้ได้รับความสนใจหรืออธิบายอย่างละเอียดชัดเจนในอินเดีย กล่าวได้ว่า คำว่า ตถาคตครรภ์นี้ไม่ปรากฏว่าเป็นที่รู้จักแพร่หลายในหมู่ชาวพุทธที่อินเดีย แต่ที่จีนกลับมีการเผยแพร่คำสอนในส่วนที่เกี่ยวข้องกับตถาคตครรภ์ไปอย่างกว้างขวาง (สุมาลี มหณรงค์ชัย, 2546 : 128) คำว่า ตถาคต นี้เป็นคำที่พระพุทธเจ้าทรงใช้เรียกพระองค์เอง รวมทั้งยังมีความหมายที่สำคัญอย่างน้อยอีกสองความหมายคือ แปลว่า สัตว์หรือพระอรหันต์ คำนี้เป็นคำสมกันระหว่างสองคำ ที่แปลความออกมาได้สองความหมาย กล่าวคือ ในการประสมแบบแรก เป็นการประสมระหว่างคำว่า ตถา+อาคตะ(Tatha+agata) ในการประสมเช่นนี้ทำให้คำนี้มีความหมายว่า ผู้มาเช่นนั้น (Thus come) ในการประสมแบบที่สอง เป็นการประสมระหว่างคำว่า ตถา+ คต (Tatha+gata) ในการประสมเช่นนี้ทำให้คำนี้มีความหมายว่า ผู้ไปเช่นนั้น (Thus gone)

ความแตกต่างทางความคิดที่เกิดขึ้นกับแนวคิดเรื่องตถาคตครรภ์นั้น นักวิชาการบางท่านเห็นว่า แนวโน้มเช่นนี้ถือเป็นปกติธรรมดาของพัฒนาการพุทธศาสนาในประเทศจีนเหตุที่อื่นเนื่องมาจากการตีความเช่นนี้สอดคล้องกับลัทธิความเชื่อเดิมของชาวจีน เช่น ลัทธิฝ่ายเต๋า ประกอบกับคุณลักษณะทางความคิด ความอ่านอันเป็นพื้นฐานของกลุ่มคนเหล่านี้ความสัมพันธ์ระหว่างแนวคิดเรื่อง ตถาคตครรภ์กับหลักการเรื่อง พุทธภาวะ เกิดขึ้นจากการที่ฝ่ายมหายานมองว่า ตถาคตครรภ์ มีความหมายบ่งถึง ศักยภาพอันไร้ประมาณของสรรพสัตว์ในการพัฒนาตนสู่ความหลุดพ้น ฝ่ายมหายานมีความเชื่อว่า ธรรมชาติตัวนี้เป็นสิ่งที่มีอยู่ในสรรพสัตว์อย่างเท่าเทียมกัน ไม่มีใครมีมากน้อยกว่าใคร ตถาคตครรภ์ก็คือ พุทธจิต (จิตแห่งพุทธะ) อันเป็นลักษณะของจิตบริสุทธิ์ที่อยู่ในสัตว์ทั้งหลายนั่นเอง “ตถาคตครรภ์” มีความสัมพันธ์กับแนวคิดเรื่องพุทธจิต ความจริงตถาคตครรภ์ก็คือพุทธจิตที่อยู่ในสัตว์ทั้งหลาย (พุทธภาวะ) ตถาคตหมายถึงพระพุทธเจ้า ส่วนครรภ์คือท้องหรือช่องว่าง แปรรวม ๆ กัน ได้ความว่าภาวะของพุทธะที่อยู่ในจิตของสัตว์ทั้งหลาย (สุมาลี มหณรงค์ชัย, 2546 : 20)

ดังนั้น ตถาคตครรภ์จึงหมายถึง ครรภ์หรือเชื้อแห่งความเป็นพระพุทธเจ้าที่มีอยู่ในภายในของคนและสัตว์ทั้งปวง แต่ยังไม่ถูกเปิดเผย หรือแสดงตัวออกมา เพราะถูกห่อหุ้มไว้ด้วยกิเลสทั้งหลาย ซึ่งการเข้าถึงในตถาคตครรภ์ของตนเองนั้น บุคคลจะต้องได้รับคำแนะนำที่ถูกต้องจากพระพุทธเจ้าหรือพระโพธิสัตว์ทั้งหลาย (พระมหาจุฑาธนา นรเชฏฐ, 2556 : 3) ตถาคตครรภ์ มีความผสมกลมกลืนได้ดีกับแนวปฏิบัติต่าง ๆ ซึ่งมีอยู่หลากหลายในพระพุทธศาสนามหายานคำว่าตถาคตครรภ์ อาจมีนัยหรือความหมายว่า สรรพสัตว์ทั้งหลายมีตถาคตอยู่ภายในตน คือ อยู่ในเมล็ดพันธุ์ หรือมีความหมายว่า สรรพสัตว์คือบ่อเกิดของตถาคต หรือมีความหมายว่าสรรพสัตว์ ทั้งหลายมีตถาคตเป็นส่วนสำคัญเป็นแกน หรือเป็นธรรมชาติภายในอันสำคัญในยุคต่อมาได้อธิบายความหมายของตถาคตครรภ์ว่า หมายถึงสิ่งพิเศษเฉพาะที่มีอยู่ภายใน

สรรพสัตว์ กล่าวคือสรรพสัตว์เหล่านั้นต่างก็มีตถาคตครุอยู่ภายในตนอยู่แล้ว (ชัยสิทธิ์ สุวรรณรางกูล, 2559 : 5)

สรุปได้ว่า แนวคิดเรื่องตถาคตครุที่สอดคล้องกับหลักการเรื่องพุทธภาวะได้ชัดเจนมากขึ้น เพราะตถาคตครุนี้เราอาจจะแปลความหมายได้ว่าเป็น แก่นแท้ของพุทธะ หรือ ธรรมชาติของความเป็นพุทธะในสรรพสัตว์ ในอีกมุมหนึ่งแนวคิดเรื่องตถาคตครุนี้ถูกเข้าใจว่าเป็น ศักยภาพอันไร้ประมาณ อันเป็นคุณลักษณะประการหนึ่งของจิตแห่งสรรพสัตว์ซึ่งเอื้ออำนวยต่อการหลุดพ้นได้ ซึ่งแสดงถึงศักยภาพแห่งพุทธะภายในสรรพสัตว์ หรือ พุทธภาวะหรือที่เกิดของตัวอ่อนของตถาคต ซึ่งเป็นแก่นแท้ของพุทธะที่จะพัฒนาต่อไปเป็นพระพุทเจ้า หรือเป็นธรรมชาติแห่งพุทธะที่พร้อมจะพัฒนาสู่การเป็นพระพุทเจ้า

ความสัมพันธ์ระหว่างพุทธภาวะกับตถาคตครุ

“พุทธภาวะ” ฝ่ายที่เชื่อเช่นนี้ มีการตีความว่า ตถาคตครุนั้นก็คือ จิตของพระพุทเจ้าที่อยู่ในตัวเรา ความหลุดพ้นจากกองทุกข์จะเกิดขึ้นได้ก็ต้องมีพุทธจิตนี้ ในแนวคิดแบบนี้ จิตของเราในความเป็นจริงนั้นไม่มี สิ่งที่มีคือจิตของพระพุทเจ้า หรือธรรมกายเท่านั้นที่แผ่ซ่านครอบคลุมเราอยู่ แนวคิดเช่นนี้ได้รับความนิยมจากมหายานในสายตะวันออก แต่ก็มีปัญหากับแนวคิดเช่นนี้คือ อาจจะมีการอธิบายที่พาดพิงไปถึงแนวคิดเรื่อง อาตมัน ปรมาตมัน ของศาสนาพราหมณ์-ฮินดู การแปลความเช่นนี้ก่อให้เกิดปัญหากับความเข้าใจในพระพุทธศาสนาหลายประเด็นฝ่ายที่สอง มองว่า “ภาวะแห่งพุทธะ” มีความหมายบ่งถึงศักยภาพของสรรพสัตว์ที่จะฟังธรรมแล้วเข้าใจ เป็นความสามารถเป็นศักยภาพในการพัฒนาตนเอง ให้บรรลุเป้าหมายปลายทางแห่งศาสนา ตถาคตครุในทัศนะของนักคิดฝ่ายนี้จึงมีความหมายบ่งถึงศักยภาพอันไร้ประมาณของสรรพสัตว์ที่ซ่อนอยู่ภายในตัวเอง เป็นศักยภาพที่พร้อมจะพัฒนาให้แสดงออกมาทั้งในเชิงปัญญา และความกรุณา ศักยภาพเช่นนี้ ต้องได้รับการฝึกฝนและพัฒนาจนกระทั่งกลายเป็นจริงขึ้นมา ฝ่ายนี้ไม่ได้มองว่า ตถาคตครุ มีความหมายว่าเป็นจิตของพระพุทเจ้าที่แผ่ซ่านครอบคลุมเราอยู่ในศรีมาลาเทวีสีหนาทสูตร ซึ่งเป็นพระสูตรที่สำคัญของฝ่ายมหายาน อธิบายสนับสนุนการเข้าใจความหมายของตถาคตครุ เช่นนี้ว่า “มีสภาพหลักสองประการสำหรับ ตถาคตครุ คือยังแปดเปื้อนด้วยกิเลส เมื่อปราศจากกิเลสแล้ว ตถาคตครุ ก็ไม่มี “ครุ” อีกต่อไป แต่เป็น “ตถาคต” คือเป็นความจริง มิใช่เป็นเพียงศักยภาพ”(ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์, 2544 : 58)

การอธิบายเช่นนี้เห็นได้ชัดเจนว่า เป็นความพยายามของคณาจารย์ของฝ่ายมหายานที่จะอธิบายตถาคตครุในฐานะที่เป็นศักยภาพแห่งความรู้แจ้งที่แฝงอยู่ในจิตของแต่ละคน (สุมาลี มหณรงค์ชัย, 2541 : 18) แต่ด้วยการไม่ตระหนักรู้ในธรรมชาติของจิต รวมถึงธรรมชาติอันจริงแท้แห่งสรรพสิ่งซึ่งวางอยู่บนหลักการเรื่องการอิงอาศัยซึ่งกันและกัน หรือที่ฝ่ายมหายานเรียกว่า ทางสายกลาง หรือ ความเป็นศูนย์กลางแห่งสรรพสิ่ง มนุษย์จึงเริ่มเกิดความคิดแบ่งแยกออกเป็น ตัวเขา ตัวเรา ของเขา ของเรา ในที่สุด

จิตของมนุษย์นั้นก็จึงกลายกลายเป็นจิตที่เต็มไปด้วย “ความไม่รู้” ในกระแสแห่งความต่อเนื่องของจิต (สุมาลี มหณรงค์ชัย, 2546 : 115) เมื่อเริ่มเกิดความรู้ใน กระแสแห่งความต่อเนื่องของจิต ก็ถือเป็นจุดเริ่มต้นที่สำคัญที่ทำให้สรรพสัตว์นั้นต้องข้องติดอยู่ในการเวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏเรื่อยไปไม่สิ้นสุด จุดเริ่มต้นแห่งการเวียนว่ายตายเกิดเช่นนี้ฝ่าย มหายานเรียกว่า อวิชชา (The Activity of ignorance) ในมติของฝ่ายโยคจาร ตถาคตตรรก ก็คือจิตหรือ อาละยะในด้านที่บริสุทธิ์ คำว่า บริสุทธิ์ นี้มีความหมายว่าเป็นจิตที่หลุดพ้นจากการเกื้อหนุนกับกองกิเลสทั้งปวง อีกทั้งยังหลุดพ้น จากการแบ่งแยกโลกและตัวเองออกเป็นทวิภาวะในชั้นหยาบและละเอียดหมายถึงการยุติการแบ่งแยก ผู้รับรู้ กับสิ่งที่ถูกรับรู้ (ตัวกู ของกู) เป็นกระแสการรับรู้ที่ต่อเนื่องเป็นสันตติเรื่อยไป จิตในด้านที่บริสุทธิ์ของปุถุชนก็คือพุทธภาวะที่แฝงอยู่ในตัวของแต่ละบุคคลพุทธภาวะนี้เป็นศักยภาพอันไร้ขอบเขตที่มนุษย์สามารถเข้าถึงความหลุดพ้นได้เช่นเดียวกับพระพุทธเจ้า เป็นช่องว่างที่เราทั้งหลายจะได้เติมความเป็นพุทธะลงไป จึงเรียกจิตในด้านที่บริสุทธิ์นี้ว่า ตถาคตตรรก (สุมาลี มหณรงค์ชัย, 2546 : 22)

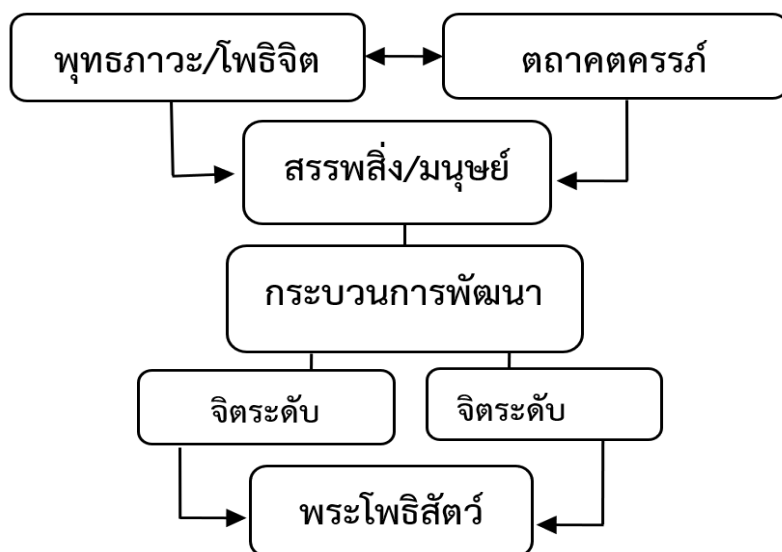
ดังนั้น พุทธภาวะกับตถาคตตรรกในฐานะศักยภาพแห่งการรู้แจ้ง จึงเป็นสภาวะพุทธจิต หรือพุทธภาวะที่อยู่ในสัตว์ทั้งหลาย พุทธภาวะหรือพุทธจิต กับตถาคตตรรกในความเป็นจริงก็คืออาละยะในด้านที่เป็นความสมบูรณ์เกี่ยวข้องกับการหลุดพ้น เป็นภาวะแห่งการยุติอาละยะกิเลสทั้งปวงเป็นสภาพแห่งจิตในด้านที่บริสุทธิ์ เป็นกระแสการรับรู้ที่ปราศจากการแบ่งแยก ดังนั้นแล้วในฐานะที่เป็นจิตอันบริสุทธิ์เป็นพุทธจิตที่อยู่ในสัตว์ทั้งหลาย เป็นศักยภาพอันไร้ประมาณแห่งการรู้แจ้งของสรรพสัตว์ พุทธภาวะกับตถาคตตรรก จึงอธิบายได้ว่ามีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกันเนื่องจากเนื้อหาของอาละยะอยู่ในสภาพที่ขัดแย้งกัน ทำให้อาละยะมีธรรมชาติที่แตกต่างจากวิญญานอื่น ๆ อาละยะในด้านที่เป็นความสมบูรณ์เกี่ยวข้องกับการหลุดพ้นหรือพุทธจิตเพราะเป็นแหล่งที่เกิดของนิพพาน จึงมีผู้เรียกอาละยะในด้านนี้ว่า ตถาคตตรรก ส่วนอาละยะในด้านที่เป็นความเปลี่ยนแปลงเกี่ยวข้องกัภพ ชาติ และกรรม จึงมีผู้เรียกอาละยะในด้านนี้ว่า สังสารวัฏ หรืออาละยะวิญญาน (สุมาลี มหณรงค์ชัย, 2541 : 16-17)

สรุป

ความเป็นพุทธภาวะ (โพธิจิต) ที่ได้รับการพัฒนาต่อยอดอย่างถูกต้องอย่างถูกวิธีด้วยการอบรมสั่งสอนจะนำไปสู่ความเจริญงอกงามของตถาคตตรรกที่เป็นหน่ออ่อนแห่งพุทธภาวะความเป็นตถาคตตรรก เป็นช่องว่างหรือที่บ่มเพาะเมล็ดพันธุ์ของพุทธภาวะ (โพธิจิต) ให้มีความเจริญงอกงามต่อไป และพุทธภาวะ(โพธิจิต) และตถาคตตรรก เป็นสภาวะที่ต่อเนื่องกัน เพราะพุทธภาวะ (โพธิจิต) นั้นเป็นเมล็ดพืชพันธุ์ ส่วนตถาคตตรรกเป็นเมล็ดพันธุ์ที่ถูกหว่านลงไปบนพื้นดินและได้รับการรดน้ำพรวนดินอย่างถูกวิธีจึงทำให้เมล็ดพันธุ์ดังกล่าวแตกหน่อเจริญงอกงามกลายเป็นต้นอ่อนที่มีความแข็งแรงพร้อมที่จะกลายเป็นต้นไม้ใหญ่ต่อไป

องค์ความรู้ใหม่

จากการนำเสนอบทความวิชาการเรื่อง “พุทธภาวะและตถาคตครรรค์” ทำให้ได้ความรู้ว่า พุทธภาวะและตถาคตครรรค์เป็นธาตุแห่งความรู้ที่มีอยู่ในสรรพสิ่งโดยเฉพาะในตัวของผู้มนุษย์เอง ทั้งสองสภาวะนี้เป็นสิ่งที่มีความสัมพันธ์กัน พุทธภาวะและตถาคตครรรค์ธาตุแห่งความรู้จะบรรลุเป้าหมายสูงสุดได้เมื่อได้รับการพัฒนาอย่างถูกต้องด้วยกระบวนการศึกษาและการปฏิบัติ แบ่งการพัฒนาเป็นสองระดับ คือ ระดับแรก ตถาคตครรรค์เป็นภาวะที่จิตบริสุทธิ์ในระดับปัจเจกบุคคลเป็นส่วนหนึ่งของธรรม (กาย) ระดับที่สอง ตถาคตครรรค์ คือ โพธิจิตที่อยู่ในตัวเราแต่อยู่ในสถานะของจิตสากลที่แผ่ซ่านอยู่เป็นนิมิต และตถาคตครรรค์นี้จะช่วยพัฒนามนุษย์ให้เป็นพระโพธิสัตว์ในอนาคต ซึ่งสรุปเป็นแผนภูมิได้ ดังนี้

ภาพที่ 1 องค์ความรู้ใหม่

เอกสารอ้างอิง

ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์, ผู้แปล. (2532). ศรีมาลาเทวีสีหนาทสูตร. กรุงเทพฯ: จารึก.

ชัยสิทธิ์ สุวรรณวรากล. (2559). หลักฐานธรรมกายในคัมภีร์พุทธโบราณ ครั้งที่ 3 : ธรรมกายในตถาคตครรรค์. กรุงเทพฯ: เลียงเชียง.

สมภาร พรหมทา. (2546). พุทธศาสนิกายเซน : การศึกษาเชิงวิเคราะห์. (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

- สมภาร พรหมทา. (2546). พุทธศาสนามหายาน. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สมภาร พรหมทา. (2548). พุทธปรัชญา มนุษย์ สังคมและปัญหาจริยธรรม. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: ศยาม.
- สุมาลี มหณรงค์ชัย. (2541). อาลยวิชญาณในพุทธปรัชญานิกายโยคจาร. (วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต). กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุมาลี มหณรงค์ชัย. (2546). พุทธศาสนามหายาน (ฉบับปรับปรุงแก้ไข). กรุงเทพฯ: ศยาม.
- สุมาลี มหณรงค์ชัย. (2546). พุทธศาสนามหายาน. กรุงเทพฯ: ศยาม.
- สุมาลี มหณรงค์ชัย. (2550). พุทธศาสนามหายาน (ฉบับปรับปรุงแก้ไข). (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: ศยาม.
- สุมาลี มหณรงค์ชัย. (2550). พุทธศาสนามหายาน. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: ศยาม.
- สุวรรณา สถาอานันต์. (2536). ปรัชญาพุทธทาสกับมหายานธรรม. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- Bryan Edward Brown. (1991). The Buddha Nature : A Study of Tathāgatagarbha and ālayavijñāna. Delhi : Motilal Banarsidass Publisher Private Ltd.
- Kosho Yamamoto. (2000). The Mahayana Mahaparinirvana Sutra. London: Nirvana Publications.
- Suzuki, D.T., (Trans). (1973). The Lankavatara Sutra. London: Routledge & Kegan Paul.
- The Bodhicaryāvatāra of Śāntideva, 2004-2007 : (online) Available: [http; //www.shantidava.net](http://www.shantidava.net). Accessed 20 April 2008.